

Erdei legeltetés a 21. század erdőgazdálkodási lehetőségei között

dr. Varga Anna – tudományos segédmunkatárs, MTA ÖK ÖBI

dr. Molnár Zsolt – tudományos tanácsadó, MTA ÖK ÖBI

Szentpéteri Sándor – erdőgazdálkodási főelőadó, Pilisi Parkerdő Zrt.

*„Erdei legeltetés mindig volt,
van és mindig lesz is.”*

*(Fuchs Frigyes: Magyarországi
őserdők – 1861)*

Szent György-nap táján, április végén egyre több és több helyen szervezik meg újra vagy teljesen újonnan a legeltetési időny kezdetét jelző kihajtási ünnepségeket. Ez is arra utal, hogy egyre nagyobb az igény és az érdeklődés a legeltető állattartás iránt, mely az erdőgazdálkodás számára feladatokat és lehetőségeket egyaránt jelent, az ország egész területén. Emiatt került jelen cikkünk középpontjába az **Erdészeti Lapok** hasábjain egykor gyakori témának számító, de az utóbbi évtizedekben szinte alig érintett erdei haszonvétele.

Engedélyezett legeltetés akácosban, Hajdúsámson határában (Fotó: dr. Varga Anna)

Az erdei legeltetés az az erdei haszonvételi mód, ami talán a leginkább vált ki érzelmeket, kelt pozitív vagy negatív gondolatokat, miközben a szélesebb közönség számára valójában szinte ismeretlen, és nem ritkán téves elképzelések is megjelennek vele kapcsolatban.

Erre, az egykor társadalmi és gazdasági szempontból is meghatározó, az elmúlt több mint 60 esztendőben viszont gyakorlatilag törvényileg tiltott haszonvételi módra a jelenkor gazdasági, természetvédelmi és társadalmi igényeiből kibontakozott – erdészek, állattenyésztők, természetvédelmi szakemberek és kutatók közötti – széles körű szektorközi együttműködésnek köszönhetően, a 2017-es törvény-módosítás után, mint *innovatív agrárerdészeti haszonvétele* újra lehetőség nyílt.

Szeretnénk kiemelni, hogy a magyar erdőgazdálkodás történetében nem ez az egyetlen eset, amikor az erdészeti szektor meghatározó szereppel bír a legelőgazdálkodás fejlesztésében. A 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben számos kiváló cikk, kiadvány és gazdálkodók számára készült útmutató született erdészek együttműködésével.

Cikkünkben röviden összefoglaljuk az erdei legeltetés múltját és azokat az igényeket, amelyek az újbóli engedélyezéshez vezettek. Ezen túl bemutattuk az erdei legeltetés törvény nyújtotta lehetőségeit külföldi és már megvalósult hazai példákon keresztül.

Múltbeli jelentőség és szabályozás

Sokan gondolhatják, hogy az erdei legeltetés már Mária Terézia 1770-ben megjelent „*A fáknak, és erdőknek neveléséről, és megtartásáról való rendelkezés*” jogforrásában általánosan tiltott tevékenység volt, de ha alaposabban megvizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy alapvetően a kecske káros rágása miatt, az erdőkre kiterjedő általános tiltása jelenik csak meg.

A többi legelő jószágot távol tartatja a fiatal erdőktől, beerdősülésre alkalmas, jó termőhelyen lévő legelőktől, ahol kiváltképp a fiatal erdőkre van figyelemmel. Az 1700-es évek végén megfogalmazódott szakmai álláspont aztán végig követhető a később megjelenő jogszabályokban 1879-től egészen 1961-ig, amikor hatályba lép az 1961. évi VII. tv. az erdőről és az erdő védelméről és benne az általános tiltással: „*Tilos erdőterületen legeltetni és makkoltatni*”. Ezt a tiltást a későbbi

Evt.-k sem oldották fel, egészen a 2017-es módosításig.

Az erdészeti szakpolitikát és a későbbi gyakorlatot mindig is befolyásolták más szektoroknak a lehetőségei és szabályozásai is. Az erdei legeltetés visszaszorulásához jelentős mértékben járult hozzá az 1852. március 3-án hozott *Erdő és legelő elkülönítéséről* szóló pátens, mely az egész Kárpát-medence gazdálkodására, ökológiai és társadalmi viszonyaira is jelentős mértékben hatott.

Az elkülönítési törvénynek a magyarországi fás-erdős legeltetési rendszerekre, valamint az egész gazdálkodásra és társadalomra tett drasztikus negatív hatásáról a korabeli erdészeti cikkek, illetve szinte minden vonatkozó néprajzi tanulmány beszámol.

Gazdasági és társadalmi veszélyeit már a pátens életbelépése után közvetlenül is észlelték, és helyi szinten tiltakozások is megindultak a végrehajtása ellen. Erről is beszámol Baloghy az *Erdészeti Lapok*ban 1862-ben megjelent *Néhány szó az erdők elkülönítése ügyében* című írásában: „...ily vidékeken az egy telken lakó több külön család mindenike, a terjedelmes közös erdőt, a tilalmasok kivételével, legelő gyanánt használja, s hogy e családok

Ma is élő gazdálkodási mód az erdei legeltetés a Temes mentén, Erdélyben (Fotó: dr. Varga Anna)

összege az elkülönítés után szinte csak az egy telek után megalapítandó legelő járandóságra lesz utalva, s így a faizásnál említett visszas arány szükségkép itt is be áll, nem lehet csodálni, sőt csak is ebben kell keresni azon makacs ellenszenvet és félelmet, mely felső vidékeinken az erdő és legelő elkülönítés ellen a nép minden rétege között oly mély gyökeret vert. A volt úrbéreseket természetesen, de e részben józan ösztöne remegve érzi, hogy az erdő és legelő elkülönítés ezen szűk határok közé szorított feltétlenül megalapítása, a törvény betűje szerinti jogosságnak talán igenis, de a nélkülözhetetlen és változhatatlan szükségnek sehogyan sem felel meg, s inkább csiráját rejti méhében, annál inkább, miután a felső vidékeken, minden egyéb hiányban, legnagyobb részben a marhatenyésztés és a nagyobb faszükséglet könnyű s költség nélküli kielégítésének lehetőségére eddig az életet tűrtetővé.”

A félelmek jogosak voltak, mivel voltak olyan erdőszült domb- és hegyvidéki tájak, ahol a falvakban élő egykori jobbágyok számára legelőként használható területek mérete szinte egyik napról a másikra jelentős mértékben lecsökkent.

A Zemplén, a Mátra és a Bükk vidékén jellemzően az egykor legeltetett erdőterületek csupán 3–10%-át kapták meg a faluban élő egykori jobbágyok, a Börzsönyben ennél némileg magasabb, 30–40% körüli hányad lett az övék.

A 19. század végétől a 1961-es erdőtörvényig az üzemtervekbe bejegyezve, mint másodlagos használati mód, tervezett és szabályozott módon folyt a legeltetés azokon az erdőterületeken, ahol erre lehetőség nyílt. Köz-

ben azonban folyamatosan csökkent a legeltetett területek kiterjedése.

A tudomány a törvényekre támaszkodva úgy tartotta, hogy az erdei legeltetés lényegében kiveszett használati móddá vált a 20. század második felére. Ellenben, ha gyakorló erdő-, illetve állattartó gazdálkodókat megkérdezzük, erről egészen más információt kapunk, és a tiltott legeltetés büntetései és károkozásai mellett beszámolnak az erdei legeltetésnek a gazdálkodásban betöltött szerepéről és károkozás nélküli gyakorlati megvalósításának módjairól is.

Az erdei legeltetés jelenkori meghatározása és az ezzel kapcsolatos félreértések

Az erdei legeltetés gyakorlata és szabályozása során már magának a tevékenységnek a meghatározása is kihívást jelent. Az erdőgazdálkodás szempontjából az Országos Erdőáll-

mány Adattárban nyilvántartott, erdő művelési ágú területen házasított jószág bármilyen célból való tartózkodása az erdei legeltetés fogalma alá tartozik.

A törvényileg egységesen meghatározott használati mód azonban nagyon változatos módon és hatással megvalósuló tevékenység a napi gyakorlatban, de történeti kitekintésben is. Ezt példázza *Andrásfalvy Bertalan* néprajzkutató megállapítása is a Dunamenti területekkel kapcsolatban: „A legelő szót a XIX. század elejéig ritkán használták önmagában. Ennek egyik oka az, hogy addig a legeltetést nem korlátozták bizonyos adottságú területre. A legelő szó tehát nem jelentett egy bizonyos adottságú és hasznosítású területet, mivel a határ minden részét legeltethették. Számos példát láthattunk az erdők bemutatásánál arra, hogy az erdő szóval a XVIII. században és a XIX. század elején nemcsak a fával benőtt területet, hanem a közlegelőként, közös használatban tartott fás területeket is jelölték. [...] Az erdők a XVIII. század végéig mindenhol marhaelő földnek, legelőnek számítottak. A legelő jószágot csak azokból a részekből zárták ki, ahol vágás után fiatal fákat kellett megóvni a marha szájától. [...] A tilos erdők pedig az uraság kizárólagos használatára, elsősorban makkoltatásra vagy épületfa-termelésre kijelölt területek voltak.” (2007)

Számos esetben ma sem egyértelmű a megnevezés használata. Például előfordul, hogy egy gyepterületre tartozó fás legelő használatát a gazdálkodó vagy más érintett szakértő erdei legeltetésnek definiálja.

Ez egyrészt eredeztethető a legelő-erdő kifejezés gyakori használatából, másrészt magának az erdő kifejezés értelmezésének a sokszínűségéből is. Ez utóbbi a másik irányból történő félreértést is eredményezhet, például ha egy olyan erdő művelési ágú területen történik a legeltetés, melynek a faállománya nem egy klasszikus erdő képét tükrözi. Például egy nem erdészeti szakembert meglephet az a megállapítás, hogy ha egy 15–20 méter széles erdő-sávot legeltet valaki, az erdei legeltetésnek számít.

Az erdei legeltetés megújulására való igények

Az angol szakirodalom az erdei legeltetést az agrárerdészeti rendszereken (*agroforestry systems*) belül a fás-erdős legeltetési rendszerek (*silvopastoral systems*) típusba sorolja.

E típusban az állattenyésztés és a fás szárú növényzet gazdálkodásban történő összekapcsolása történik meg különböző módokon. Az erdei legeltetés mellett még idetartoznak a fás legelők, a makkoltatás, a legelőerdők és a legeltetett gyümölcsösök is.

Az erdei legeltetést, mint a vidékfejlesztéshez, természetvédelemhez, gazdálkodáshoz hozzájáruló agrárerdészeti módot számos nemzetközi egyezmény is elismeri. Ezek közül is kiemelendő a Forest Europe (*Európai Erdők Miniszteri Konferenciája, Madrid, 2015*), melyben az agrárerdészeti rendszerek értékeit és fontosságát hangsúlyozzák, a fenntartható erdőgazdálkodás szempontjából is, illetve 2016-ban az Európa Parlament a fenntartható mezőgazdálkodás gyakorlati megoldásai között külön kiemeli az agrárerdészeti rendszerek lehetőségeit és gyakorlatát.

Az erdei legeltetés Európa számos országában kiemelt szereppel bír nemcsak az állattenyésztés eredményességének a növelésében (*pl. ízletesebb és nagyobb piaci értékkel bíró termékek*), hanem az egyre szaporodó erdőtüzek kialakulásának csökkentése kapcsán is.

Az elmúlt években ezekről, a magyar vonatkozással is bíró agrárerdészeti innovációs projektek is beszámoltak (*AG-FORWARD, AFINET*). Hazánkban az erdei legeltetés ezenfelül fontos szereppel bír/bírhathat, az őzönfajok hatékony visszaszorításában, kiemelten a hullámtereken előforduló gyalogakácosok ki-
legeltetésével, mellyel az árvízvédelmi szempontból kulcsfontosságú nagyvízi meder áteresztőképességéhez, az érdes-
ségsökkentést lehet biztosítani.

Általánosan elmondható, hogy a legeltetéssel bizonyos inváziós növényfajok térhódítása megállítható, a már kialakult állományaik ritkíthatók vagy akár fel is számolhatók. Ez az erdő faanyagtermő képességének javulását is eredményezheti.

Az erdei legeltetés továbbá a külterjes kisüzemi állattartás fenntarthatóságához tud hozzájárulni azzal, hogy az akácosok és nyíltabb fenyvesek kora tavaszi legeltetése (árva rozsnok, tarackbúza, tyúkhúr) jelentős költségmegtakarítást eredményez. Mindemellett őshonos állatfajták génmegőrzésében is

gű másodlagos állományaira, de ezek esetében is fontos lenne a legeltetés engedélyezése nemcsak a legelőgazdálkodás okán, hanem a matuzsálemi korú fák védelmének érdekében is.

Az erdei legeltetés gyakorlata azon pásztorközösségek és kultúrájuk fennmaradását is erősítheti, melyek az erdő-sült vidékeken hagyományosan, évezredekben keresztül működtek, de az utóbbi évtizedekben szinte teljesen eltűntek. Erre szolgál példaként a megerősödő bakony–balatoni pásztortulaj.

A konkrét társadalmi hasznok közül kiemelten fontos, hogy az erdei legel-

Ormánsági fás-erdős legeltetési rendszerben nevelt díjnyertes bikaborjú (Fotó: Mozsgai József)

fontos szerepet játszhat az erdei legeltetés, mivel ezeknek az állatfajtáknak a megőrzéséhez akár az egész éven át tartó külterjes legeltetés biztosítása szükséges.

A zártabb faállományok védelmi szereppel bírtak és bírnak extrém időjárási viszonyok idején, pl. hosszan elhúzódó aszályban, mindenhol az alacsony természetességű erdőállományokban, ahol a legelő állat „kárt” nem okoz.

Fontos kiemelni továbbá az áthajtás engedélyezését is nem legeltethető erdőállományok között, mert ennek a tiltása a külterjes legeltetés gyakorlati kivitelezését akár teljesen meg is akadályozhatja.

Az erdősztyepp-erdők (*a felnyíló erdők egyes típusainak*) fenntartása úgy tűnik legeltetés nélkül nem biztosítható, melyet az Oakeylife-Kiskunság projekt keretében a Kunpeszeri erdőben és környékén a közeljövőben kísérletesen is megvizsgálnak.

A törvény nem terjed ki a felhagyott fás legelők többnyire jó természetessé-

tetés a külterjes állattartás támogatásával az egészséges és jó minőségű élelmiszer biztosításhoz is hozzájárul.

Az erdőtörvény 2017-es módosítása

Az áprilisi lapszámban (*Csóka P. cikke*) olvasható volt a különböző szektorális együttműködések megvalósításának a fontossága az erdészeti szakpolitikában és gyakorlatban. Ennek a célkitűzésnek a megvalósulására ad példát a 2017-es erdőtörvény módosításának előkészítése is, melynek motorjai az erdészeti ágazat részéről a magánerdőtulajdonosok voltak, és hozzájuk társultak az állattenyésztés, a vízügy és a természetvédelmi szektorok szakemberei.

Az előkészítés során célul tűzték ki, hogy a múltbéli szabályozásból kiindulva az erdei legeltetést – az újonnan felmerülő igényekkel összefüggésben és az új tapasztalatok birtokában – több lépcsőben lehetővé kell tenni.

Óvatos nyitás történt, elsősorban azokon a területeken, ahol ez jelentős

Egykori fás legelő, ma már zárt, legeltetett erdő, Zalában

erdővédelmi kockázatot nem eredményez, vagy a közérdekből elvárt állapot fenntartásához hozzájárul, így a legeltetésre szolgáló területekkel határos alacsony természetességi állapotú erdőkben és fátlan állapotban tartott erdőkben, illetve az árvízvédelmi rendeltetésű területeken.

Az erdei legeltetést Natura 2000 területen csak a természetvédelmi hatóság kontrollja mellett tegyük lehetővé, azonban ezeken a területeken sem folytatható a legeltetés az erdőfelújítás időszakában.

Tudáshiány és kutatás az erdei legeltetés kapcsán

Az elmúlt közel húsz esztendőben az agrárerdészet jelentősége egyre inkább nyilvánvalóvá válik azon szektorok számára, melyek érintettek a használatukkal kapcsolatban. E gazdálkodási forma előnyei és nehézsége is abban rejlik, hogy különböző gazdálkodási módokat kapcsol össze, melyek egykor a hagyományos tájhasználat részeként már gyakorlatban voltak, de az átalakult mező- és erdőgazdálkodás következtében elfeledetté váltak.

Sok esetben már csak történeti, néprajzi forrásokból ismertek egyes művelési ágak, a felhagyás következtében a kapcsolódó hagyományos tudás is elveszett, ami e rendszerek működtetését irányította, de sok esetben maga a táj is megváltozott, ráadásul a klímaváltozás hatásait is figyelembe kell vennünk.

Mindezek következtében a jelenkori és jövőbeli hatásokra sok esetben nehéz következtetni. Az elmúlt években az MTA ÖK Hagyományos ökológiai

tudás kutatócsoportja egy OTKA pályázat keretében kutatja az erdei legeltetés növényzetre gyakorolt hatását és a gyakorlathoz kapcsolódó hagyományos és tapasztalati tudást.

A kutatás előzetes adatai alapján megállapítható, hogy részletes tudás áll rendelkezésre az akácok, spontán őshonos állományok, illetve nemesnyárasok, fenyvesek legeltetésére vonatkozóan.

Kevesebb adat, illetve tudás áll rendelkezésre a nagyobb összefüggő őshonos erdőállományok, mint például gyertyános-tölgyesek, bükkösök legeltetésével kapcsolatban. Minden esetben elmondható, hogy a károkozás megakadályozásának a kulcsa a törvényben is előírt felügyelő személyzet, vagyis a pásztor, a gazdálkodó állandó odafigyelése és az erdők legeltetésére vonatkozó szakismeretének megléte, melynek alapja magának az erdőnek és a jószágnak az ismerete.

A jelenlegi igények területi kiterjedése kicsi, de azokban az egyedi esetekben, amikor a legeltetés jogilag is támogatott, az erdei legeltetés jelentős mértékben tud hozzájárulni helyi szinten az értékmegőrzéshez, a gazdálkodáshoz.

Az Evt. módosítása óta az erdészeti hatóságokhoz minimális mértékben érkezett bejelentés erdei legeltetésre vonatkozóan, ennek mértéke alig néhány 10 hektár országosan, a jelenleg ismert adatok szerint.

A bejelentés nélküli legeltetés hasonló nagyságrendű, ahol az erdészeti hatóság részben figyelmeztette a legeltetést folytatókat, részben a súlyossága folytán bírságban részesítette őket. A terepi tapasztalatok, illetve a gazdálkodók felől érkezett igények alapján az érintett erdőterületek nagyságrendileg ennél több, országosan akár 1-2000 hektár erdőterületet is érinthet. Úgy gondoljuk, hogy a múltbéli erős tiltás miatt az erdőgazdálkodók és erdőtulajdonosok még mindig abban a hiszemben vannak, hogy erdőben legeltetni tilos és a számukra adott lehetőségekkel nem élnek.

A legeltetés lehetőségére, gyakorlati megvalósításának módjaira az erdőtulajdonosoknak, pásztoroknak, állattartóknak fel kell hívni a figyelmét, és egyúttal kérnénk azokat az erdőgazdálkodásban dolgozókat is, akik részletesebb ismerettel bírnak az erdei legeltetésről, hogy osszák meg velünk tudásukat, tapasztalataikat! (varga.anna@okologia.mta.hu) 🌿

Erdei makkon bízott sertés sonkák egy portugál piacon